

společnosti lépe než zásahy státu a velkých organizací. Model společnosti, který prosazoval, tedy společnosti anarchické, přitom vykazoval určité rysy toho, co dnes nazýváme společností sítí. V této společnosti, domníval se Proudhon, bude platit totéž, co Pascal kdysi prohlásil o celém univerzu: jeho centrum je všude a jeho periferní obvod nikde.

Mutualismus, který spojuje jednotlivé členy četnými svazky vzájemné podpory, a federalismus, který na stejném principu vytváří z nižších základních sociálních jednotek jednotky vyšší a odvozené, měly společně garantovat, že sociální integrity nebude dosahováno na úkor svobody jednotlivců. Hustá síť autonomních asociací spolu s možností jednotlivců volně se mezi nimi pohybovat, měly vytvářet dostatek prostoru pro ochranu jejich svobody. Tento model není v podstatě ničím jiným než domyšlením principu občanské společnosti do jeho krajních a nutno říci, že zcela logických důsledků.

4.3 HERBERT SPENCER (1820–1903)

Herbert Spencer patřil bezesporu k těm, kdo ovlivnili klasickou sociologii nejvíce, i když jeho myšlení ve srovnání s ostatními klasiky disciplíny příliš sociologické nebylo. Část sociologů stojí pod silným vlivem Spencera evolucionismu, druhá část s ním neméně živě polemizuje, protože je neuspokojuje jeho stavění individua proti společnosti, které odpovídá spíše tradicím anglosaské filozofie a klasické liberální ekonomie.

4.3.1 ANGLIE V DOBĚ HERBERTA SPENCERA

Polovina 19. století přinesla ve viktoriánské Anglii určité uklidnění po turbulentních průmyslové revoluce. Britský průmysl a obchod neměly tehdy ve světě žádné vážnější konkurenty. Obrat jejího zahraničního obchodu byl větší než zahraniční obchod Francie, Německa a Itálie dohromady. Británie byla uznávanou dálnou světa, její uhelný průmysl zažíval svůj největší rozmach a produkovala tehdy polovinu světové výroby oceli.

Zatímco na evropském kontinentu propukaly násilné politické revoluce, Británie se těšila klidu, jako by měla všechny zvraty už definitivně za sebou. Nekvalifikovaní dělníci žili sice stále v neuvěřitelně drsných podmínkách, ale řemeslníci, farmáři a kvalifikovaní dělníci na tom již tak špatně nebyli.

Rychle narůstaly střední vrstvy a zažívaly nebývalý vzestup životní úrovně. Jednalo se ovšem především o nové střední vrstvy, jejichž význam a životní úroveň byly spjaty se vzestupem velkých firem a také se silněním administrativních institucí státu. Moc státu začíná narůstat kolem poloviny 19. století, tedy paradoxně v době, jež bývá označována jako zlatý věk liberalismu. Zatímco v třicátých letech 19. století v Anglii působilo ve státní správě pouze 20 000 úředníků, v roce 1880 to bylo již 50 000 a v předvečer první světové války dokonce 280 000. V poslední čtvrtině 19. století dlouhé období prospe-

řity v Británii pozvolna končí. Zemědělství není schopno konkurovat laciným dovozům ze Spojených států a z Argentiny a britští farmáři jsou ruinováni. Od sedmdesátých let 19. století pak začíná především Německo a Spojené státy díky prudké modernizaci dohánět náskok Anglie v průmyslu a také v objemu zahraničního obchodu.

Velká část dělnické třídy zažívá v poslední čtvrtině 19. století určitý vzestup životní úrovně, odbory však tlačí na ještě rychlejší vzrůst, a v devadesátých letech, kdy se prohlubují hospodářské potíže, propuká vlna stávek a nepokojů. Dělníci, kteří získali ve druhé polovině šedesátých let hlasovací právo, vyvíjejí tlak na politiky, aby jim legislativně zaručili vyšší sociální jistoty. Labour Party založená roku 1893 získává sympatie dříve apolitických odborářů. Fabiánská společnost, jež vznikla roku 1883, zase přitahuje intelektuály ze středních vrstev svými projekty sociálních reforem a plánování.

Ve stejné době, kdy uvnitř země postupně vzrůstá sociální jistota a kdy zároveň sílí regulační a kontrolní aktivity státu, prosazuje se směrem navenek dravý kolonialismus. V poslední čtvrtině 19. století si Británie s Francií dělí mezi sebe Afriku, v sedmdesátých a osmdesátých letech sílí expanze Britů v Asii. Koncem století je Británie největší světovou koloniální velmocí s dravými na všech pěti kontinentech.

Herberta Spencera tento vývoj silně zklamal. Z optimistického proroka liberálních svobod v letech padesátých a šedesátých se v posledních dvou desetiletích svého života stává skeptikem, který s obavami registruje nárůst nového barbarství v podobě imperiální expanze navenek a rostoucí státní kontroly dovnitř země. Liberální myšlenky svého mládí nepřehodnotil, komentuje je však se stále větší roztrpčeností.

4.3.2 ŽIVOT A DÍLO

Herbert Spencer se narodil 27. dubna 1820 v průmyslovém městě Derby v rodině učitele. Byl slabě tělesné konstituce a býval tak často nemocen, že nenavštěvoval školy. Doma ho vyučoval nejprve otec a od třinácti let jeho strýc, který byl duchovním. Po celý život trpěl Spencer chronickou neurastenii. Jeho životopisci uvádějí, že měl jen chabé základy latiny a řečtiny, nesystematicky byl vzdělán v anglické literatuře a měl jen povrchní znalost dějin. Nejsoustavnějšího vzdělání se mu dostalo v matematice a v přírodních vědách.

Spencer nikdy nenavštěvoval univerzitu a stal se typickým samoukem. Ve svých sedmnácti letech nastoupil na místo železničního inženýra a ve funkci stavebního dozoru pracoval pět let v Londýně a v Birminghamu. Když byla dráha dostavěna, vrátil se do Derby. Ve čtyřicátých letech působil jako publicista. Psal o nutnosti omezit rozsah pravomocí vlády a předat většinu aktivit do soukromých rukou. Brojil proti chudinským zákonům, proti národnímu systému vzdělávání, proti státní církvi, proti omezením obchodu a proti zákonům na ochranu práce v továrnách. Protože ho jeho články neuznávaly,

musel se vrátit ke dráze. Uvažoval tehdy o možnosti emigrovat kvůli obživě na Nový Zéland.

Roku 1848 získal stabilní zdroj příjmu jako zástupce vydavatele londýnského listu *Economist*. Působil zde pět let až do roku 1852 a v intelektuálním prostředí Londýna se seznámil se žurnalisty i s významnými vědci, z nichž někteří zůstali jeho přáteli po celý život.

Během práce v redakci *Economist* napsal Spencer svoji první knihu – *Social Statics* – publikovanou roku 1850. Nastínil v ní teorii státu jako akciové společnosti zřízené pro vzájemnou ochranu individuí. Kniha obsahuje podrobný katalog aktivit, které stát nemá v žádném případě činit. Již tato jeho první práce byla přijata přesvědčenými liberály jako manifest politiky „laissez faire“. Své prvé sociologicky relevantní pojednání napsal Spencer ještě dříve, než se důkladněji seznámil s dílem Augusta Comta.

V článku nazvaném „Developmental Hypothesis“ z roku 1852 vložil sedm let před publikováním Darwinovy studie o původu druhů svoji teorii evoluce založenou na principech Lamarcka, tedy na důrazu na dědičné vlastnosti organismů.

V roce 1853 zemřel jeho strýc a zanechal mu poměrně slušné dědictví, které mu umožnilo ukončit činnost v redakci *Economist* a začít žít jako soukromý učenec. Celý život pak Spencer prožil jako střídavý, spořivý a uzavřený starý mládenec v nájemních bytech v okolí Londýna. Jeho druhá kniha *The Principles of Psychology*, publikovaná roku 1855, nebyla přijata zdaleka tak dobře jako jeho *Sociální statika*.

Kolem poloviny padesátých let trpí záchvaty těžké neurózy, které mu nedovolovaly koncentrovat se na psaní ani na čtení. I po částečném zlepšení mu zůstala akutní nespavost, kterou čas od času přemáhal silnými dávkami opia. Dokázal pracovat jen několik hodin denně, vyhýbal se větším společnostem, nebyl schopen přednášet pro veřejnost.

Počátkem šedesátých let se rozhodl vytvořit obecně filozofický systém, který by zajistil společně teoretické základy veškerého lidského poznání. V rámci tohoto projektu publikoval nejprve roku 1862 práci *First Principles*, obsahující náčrt teorie univerzální evoluce, a to opět nezávisle na Darwinovi. Již zde je obsažena jeho ústřední myšlenka, podle níž evoluce je charakterizována přechodem od nekoherentní homogenity ke koherentní a koordinované heterogenitě. Vrcholným stadiem evoluce je stav dokonalé rovnováhy. Kniha vyvolala jen skromnou odezvu v britském odborném tisku a kladně byla přijata pouze jeho nejbližšími přáteli – Johnem Stuartem Millem, Thomasem Huxleyem a Johnem Tyndallem.

V letech 1864 až 1867 publikoval mnohosvazkovou *Principles of Biology*, jejichž vydávání ho finančně téměř zruinovalo. Mezi lety 1870 až 1872 vycházely opět *Základy psychologie*, jejichž první vydání pochází již z roku 1855.

Teprve od sedmdesátých let 19. století se Spencer stává úspěšným autorem a uznávaným vědcem, jednou z předních osobností viktoriánské Anglie.

Jeho *Principy biologie* se tehdy začaly užívat jako učebnice na univerzitě v Oxfordu. Do konce století vychází většina jeho knih ve francouzštině, němčině, španělštině, italštině, ruštině. Jeho mezinárodní význam je téměř srovnatelný s Darwinem. Spencerova návštěva ve Spojených státech v roce 1882 se změnila v triumfální cestu.

Studiu společnosti se Spencer věnuje v třídílné práci *The Principles of Sociology*, jež vychází v letech 1876 až 1896. Již v roce 1873 byla tato sociálněvědní studia uvedena knihou *The Study of Sociology*. Tato prolegomena k vědě o společnosti byla publikována současně časopisecky i knižně, a to v Británii i ve Spojených státech. Zároveň vycházejí v letech 1879 až 1893 mnohosvazková *Principles of Ethics*.

Spencer vydal během svého života rovněž několik svazků esejů a vedl své spolupracovníky k vydání mnoha svazků *Deskriptivní sociologie*, které obsahovaly rozsáhlý srovnávací materiál ke studiu společnosti.

Mezi jeho politicky výrazně profilované studie patří kniha *The Man Versus the State* z roku 1884, obsahující esej *The Coming Slavery*, která je namířena ostře proti socialismu.¹⁸ Neméně tvrdě vystupoval však Spencer také proti imperiálnímu kolonialismu, proti rasismu a krátce před svou smrtí kritizoval britskou politiku vedoucí k burské válce. Spencer byl natolik přesvědčeným liberálem, že se stal ostrým kritikem vojenského imperialismu velmocí, který doprovázel nástup organizované modernity od sedmdesátých let 19. století. Varoval, že vojenské imperiální výboje destruuji demokracii jak doma, tak v cizině, a navíc jsou škodlivé i z hlediska ekonomického, protože neúměrně rozšiřují daňovou zátěž.

I když se během Spencerova života prodalo téměř 370 000 svazků jeho knih a byl jako myslitel celosvětově uznáván, stěžuje si ke staru, že zůstal nedocenen. Jeho filozofický individualismus a utilitarismus přesně odrážel jeho duševní rozplození. Jeho životopisci o něm mluví jako o člověku, který byl pohlcen sám sebou, který měl potíže s navazováním trvalejších kontaktů a na druhé pohlízel jen s ohledem na jejich využitelnost. Zemřel v prosinci roku 1903. Následujícího roku vyšla posmrtně v New Yorku jeho dvoudílná autobiografie.

4.3.3 MYŠLENKOVÉ VLIVY

Spencer navozoval na poměrně málo myšlenkových předchůdců, což bylo dáno mimo jiné stylem jeho studia. Ze současníků ho nejvíce ovlivnil celo-

¹⁸ Podle Spencera každý socialismus implikuje otroctví. Otroctví Spencer definuje jako situaci, kdy člověk nemůže pracovat pro sebe, ale musí pracovat pro někoho druhého. Odmítá přitom činit rozdíl mezi individuálním otrokářem a státem, který nutí své občany odevzdávat část svých příjmů. Odtud poněkud zjednodušeně dovozuje, že v socialismu je člověk otrokem společnosti.

životní přítel Thomas Huxley, evolucionista a vášnivý obhájce Darwinových myšlenek. Seznamoval ho s problémovými okruhy, které pak Spencer zpracovával. Podobně silný vliv na něj měl John Tyndall, následovník fyzika Faradaye, s nímž ho Huxley seznámil. Knihy Spencer příliš nečetl, informace čerpal z vědeckých periodik, z debat s učenici v klubech a od svých asistentů. Prakticky nečetl knihy z oblasti filozofie, psychologie ani historie. S filozofickými koncepcemi se seznamoval v debatách s kolegy. Psal například o etice, aniž by tehdy četl práce Johna Stuarda Milla či znal dílo Immanuela Kanta. Intelektuální kořeny jeho myšlení je nutno hledat především ve vědeckém prostředí Anglie jeho doby (především v kruzích přírodovědců), dále ve vlivu anglické politické ekonomie a v některých ohledech ho ovlivnila také sociologie o více než dvacet let staršího Augusta Comta, s nímž se ke konci jeho života setkal i osobně.

4.3.3.1 Vliv politické ekonomie

Již v raných Spencerových esejích a v jeho první knize *Sociální statika* (1850) se odrážejí myšlenky liberálních ekonomů. Zcela po vzoru Adama Smitha vyjadřuje Spencer přesvědčení ideologie *laissez faire*, tedy požaduje maximální prostor pro svobodu jedné osobě a jen minimální zásahy státní moci do ekonomického života. Podobně jako Smith také Spencer věří v existenci „neviditelné ruky“, tedy principu, který zcela automaticky uvádí do souladu egoistické zájmy jedinců s blahem celku. Z liberální ekonomie přejímá ocenění konkurence jako motoru pokroku. V tomto ohledu čerpal výrazně z Malthuse, který svým učením o přežití nejschopnějších a nejlépe přizpůsobených, vyloženým v knize *Essay on Population* (1798), ovlivnil i Darwina. Podobně jako Darwin interpretoval také Spencer Malthuse optimisticky. Větší důraz kladl na povznesení celé společnosti v důsledku soupeření a nemluvil tolik o vyřazování méně schopných. Starost o sociálně slabé považoval ovšem Spencer za „biologicky zhoubnou“ a viděl v ní nezasloužené odměňování horších na úkor lepších.

V oblasti sociální filozofie se Spencer identifikoval s utilitarismem Jeremy Bentham, přitom ovšem ještě více umocnil Benthamův individualismus. Později četl také práce svého přítele Johna Stuarda Milla a zřejmě i další práce radikálního utilitarismu.

4.3.3.2 Vlivy fyziky

Spencer usiloval o nalezení několika univerzálních zákonů, které mohou jednotně vysvětlit empirické jevy v různých oblastech lidské zkušenosti. Ve snaze odhalit tyto nejobecnější principy veškerého dění se zabýval fyzikou, jejíž kategorie považoval za dostatečně obecné pro formulování takových zákonů. Z fyziky přejal do své syntetické filozofie kategorie síly, či koncepti

nezničitelnosti hmoty a také princip perzistence pohybu. Zcela pozitivisticky se domníval, že nejobecnější zákony (tzv. „první principy“) platí současně pro neorganický i pro organický svět, včetně světa sociálního. Je pravděpodobné, že určitý ahistorismus Spencerova myšlení má kořeny nejen ve vlivu politické ekonomie, ale také v jeho přejímání kategorií z oblasti fyzikálních věd.

4.3.3.3 Vlivy biologie

Spencer byl ovlivněn embryologickými studiemi Harweye, které potvrzovaly jeho chápání evoluce jako procesu rozvoje od nekoherentní, nediferencované a homogenní masy k diferencované a koherentní struktuře s navzájem koordinovanou činností subsystémů. Pro sociologii odtud plynul úkol zkoumat především právě procesy diferenciací a dediferenciací sociálních systémů.

Spencerův evolucionismus nebyl jednostranně přejat od Darwina, ovlivňování zde bylo vzájemné. Rané Spencerovy ideje o vývoji měly určitý vliv na Darwina formací teorie evoluce a sám Darwin ve své předmluvě k práci *O vývoji druhů* (1859) Spencerův vliv uznává. Zároveň ovšem Darwinova formulace teorie evoluce posílila Spencerovo pojetí sociální evoluce jako produktu kompetice, v jehož důsledku vzrůstá komplexnost sociální organizace. Pod vlivem Darwinovy koncepce formuluje Spencer rovněž myšlenky o prohlubující se specializaci jednotlivých lidských populací na podmínky prostředí, v němž žijí. Vnější environmentální podmínky tak výrazně přispívají k formování vnitřní struktury společnosti. Spencer byl s Darwinem v pravidelném písemném kontaktu a navzájem se vysoce respektovali.

Spencer znal ovšem také dřívější Lamarckovu evoluční hypotézu a po celý život razil jeho teorii o dědičnosti získaných vlastností. Právě pomocí myšlenek přejatých z biologické teorie evoluce podepírá Spencer své již dříve formulované liberální zásady *laissez faire*, aby jim touto cestou zpětně dodal vědeckou legitimitu. Týká se to především jeho politického přesvědčení o blahodárnosti konkurence, o škodlivosti vládních zásahů a o nežádoucnosti sociální podpory méně přizpůsobivým.

4.3.3.4 Vliv Augusta Comta

Vztah Spencera k Augustu Comtovi nebyl zdaleka jednoznačný. Někteří historici myšlení vidí ve Spencerovi pokračovatele Comtova organicistního a evolučního přístupu. Spencer sám se však od Comta opakovaně distancoval. V roce 1852, kdy četl Comtův úvod do kursu pozitivní filozofie, měl Spencer svůj vlastní filozofický systém již promyšlen.

V roce 1864 publikoval Spencer stať, ve které podrobně vyjmenovává, s čím lze u Comta souhlasit a v čem se od něj jeho vlastní koncepce liší. Souhlasí s Comtem v názoru, že veškeré dění se řídí univerzálními a neměnnými zákony. K jejich poznání lze dospět zkušeností a pozorováním faktů. Sou-

hlásí také s užitečností používání organických analogií pro poznání povahy a fungování společnosti. V této rovině se u obou implicitně projevuje jejich těhnutí k funkcionalismu. Spencer rovněž přejímá od Comta výraz „sociologie“ a některé další termíny.

Nesouhlasí ovšem s Comtovou klasifikací věd, neuznává přínos jeho zákona tří stadií a především se nedomnívá, že sociologické poznání by mělo sloužit vládám k zásahům do společnosti a k její rekonstrukci. V rovině teoretické vytýká Comtovi, že se zaměřuje především na studium vývoje lidského myšlení a málo zkoumá vývoj reálných poměrů. V rovině politické mu vytýká jeho domnělý kolektivismus, který tak ostře kontrastoval se Spencerovým vyhraněným individualismem.

4.3.4 HLAVNÍ PRÁCE, NOVÉ POJMY A KONCEPCE

Herbert Spencer se považoval především za filozofa a svoji koncepci nazýval syntetickou filozofií. Célé jeho rozsáhlé knižní dílo obsahuje jednadvacet svazků. Všechny jsou však provázány několika málo jednotlivými principy, jejichž základem je myšlenka evolucionismu.

4.3.4.1 Evolucionismus

Spencer znal díla klasických sociálních evolucionistů – Tylora, Morgana, Maliného, McLenana a Lubbocka. Přístupoval k nim však velmi polemicky. Vybíral si z nich jednotlivé fakty, nikoliv celé koncepce. Svou vlastní koncepci evoluce přitom nezměnil od raných dob, kdy ji formuloval s použitím fyzikálních kategorií.

V práci *First Principles* (1862) pojednává o nejobecnějších zákonech evoluce. Definuje zde evoluci jako změnu ze stavu relativně nevymezeného, nekoherentního, homogenního ke stavu relativně vymezenému, koherentnímu a heterogennímu. Spencer ovšem nebyl jednostranným optimistickým evolucionistou. Ve stejné práci pojednává též o regresi, tedy o procesu, v jehož průběhu podléhají diferencovanější a komplexnější struktury rozkladu. Rozklad následuje vždy poté, co proces evoluce dovedl daný systém do nejvyššího stadia rovnováhy a harmonie. Univerzum je proto ve stálém a cyklickém procesu strukturační destrukce.

K evoluci dochází díky tomu, že homogenní masa, jako počáteční stadium tohoto procesu, je vnitřně nestabilní a s tím, jak segmentuje do odlišných prostředí, její jednotlivé části se na specifická prostředí adaptují a v důsledku toho se navzájem diferencují. Vzájemné závislosti mezi diferencovanými podsystemy udržují celek ve strukturní rovnováze. Diferencované struktury se rozpádají, jakmile zeslábnou síla, která je držela pohromadě.

Tento vysoce abstraktní model aplikuje Spencer později na výklad vývoje společnosti. Činí tak nejprve v práci *The Study of Sociology* (1873). Zde konsta-

tuje, že sociální oblast je podrobena stejným zákonům jako svět fyzikální či biologický. Ve společnosti, podobně jako v živém organismu, vede zvěšování agregátů ke tlakům na diferenciaci funkcí, přičemž funkčně diferencované podsystemy jsou zpětně provázány svým významem pro přežití celku.¹⁹

Také ve svých třídílných *Principles of Sociology* (1876–1896) Spencer opakuje, že lidská společnost sleduje zákony evoluce, jejichž obecná formulace je obsažena ve *First Principles*. Také lidské společnosti se pohybují od nestabilních, homogenních útvarů k diferencovanějším a koherentnějším strukturám. Úkolem sociologie je zkoumat faktory, které ovlivňují směr, rychlost a povahu těchto evolučních změn.²⁰

Evoluce společnosti je, právě tak jako evoluce obecně, v zásadě automatickým procesem. Ani poznání jejích zákonů neopravňuje ke snahám o její regulaci, urychlení či modifikaci. Ve svých raných pracích byl Spencer ještě náchylný hovořit o evoluci jako o pokroku, který vede ke zlepšování života. Později toto hodnotící stanovisko zcela opustil a o evoluci hovoří jen v čistě technických pojmech rostoucí diferenciace a heterogenity subsystémů. Spencerův evolucionismus však dával možnost různého výkladu, a také proto si ve své době získal tak velkou popularitu. Byla to doba kolonialismu, kdy Evropané odhalují obrovskou kulturní různost v různých částech dobytého světa. To zpochybňovalo osvicenského teze o jednotě všeho lidstva, jichž se liberálové v žádném případě nechťeli vzdát. Evolucionismus, který trval na tom, že všechny systémy procházejí ve vývoji v různém čase v zásadě stejnými fázemi, umožnil podřezt víru v zásadní jednotu lidstva, i přes zkušenost s velkou kulturní variabilitou.

I když Spencer sám se od koloniálních výbojů jednoznačně distancoval, evoluční doktrína obecně byla dobře využitelná také při legitimizaci koloniální expanze. Jestliže se různé národy nacházejí na odlišných stupních téhož univerzálního vývojového procesu, pak koloniální expanze mohla být vyložena jako forma světské misijní činnosti, která má méně vyvinutým pomocí dostat se na vyšší vývojový stupeň, jehož by sami tak rychle jen obtížně dosáhli. Instituce viktoriánské Anglie se pak jevily jako konečný cíl, k němuž od počátku směřují nejrůznější kultury celého světa.

¹⁹ Spencerovy funkcionalistické úvahy o vnitřní diferenciaci systémů a o významu jednotlivých podsystemů pro koordinované řešení problému přežití celku ovlivnily například Emila Durkheima.

²⁰ Tyto faktory dělí Spencer na vnitřní, vnější a odvozené. Jako vnitřní podmínky evoluce označoval vlastnosti aktérů (např. fyzickou konstituci, inteligenci, emoční stav lidí). Vnějšími podmínkami evoluce jsou např. klima, úrodnost půdy, velikost ovládaného území apod. Zejména v ranějších stadiích vývoje hrají vnější faktory určující roli. Odvozenými podmínkami evoluce rozuměl důsledky vlastního vývoje společnosti, tedy materiální produkty, kulturní hodnoty, ale také velikost a hustotu sociálních agregátů. Tomuto faktoru později připisoval významnou roli Emile Durkheim ve své koncepci sociální dělbý práce.

Zároveň evoluční učení legitimizovalo všechny prudké a často bolestné změny, které doprovázely proces industrializace, jenž zpochybnil dosavadní jistoty, a jež musely být vnímány jako krajně problematické v tak konzervativní zemi, jakou byla právě Anglie. Evolucionismus dával znejistějším současníkům novou jistotu – jistotu, že změny, jimiž procházejí, jsou zákonité, a tedy nevyhnutelné a správné. Teorie evolucionismu mohla být vyložena (bez ohledu na mínění Spencera) tím způsobem, že přes všechny aktuální potíže vývoj bezpochybně a přímo naprogramovaně směřuje ke stále kvalitnějšímu a uspokojivějšímu stavu. Navíc mohla být vyložena také tím způsobem, že technologický pokrok jde ruku v ruce se zlepšováním morálního stavu společnosti, což v době, kdy technologický pokrok byl naprosto evidentní, přinášelo značnou úlevu a dodávalo velkou naději.

4.3.4.2 Diferenciace a integrace struktur

Proces růstu vytváří diferencovanější systémy a komplexnější struktury. Zatímco u primitivních, málo diferencovaných systémů může tázat struktura plnit několik různých funkcí a tázat funkce může být plněna různými strukturami, vývoj vede ke specializaci částí. Pokud by taková specializace nebyla zároveň doprovázena integračními procesy, systém by se rozpadl. Čím je diferenciace pokročilejší, tím nutnější je existence integrujícího, řídicího, regulujícího mechanismu.

Integrace systémů není pro Spencera problémem. Podle něj proces růstu již přímo z definice zahrnuje také mechanismy integrace. Integrace je přitom dosahováno dvojitým způsobem: jednak centralizací řízení, jednak vzájemnou závislostí nestejných částí. Jestliže by v diferencovaném útvaru příslušný kompetentní subsystém zklamal, stěží by mohl jeho funkci převzít někdo jiný. Z tohoto důvodu jsou komplexní společnosti zranitelnější a křehčí než společnosti primitivní. Se vzrůstem komplexity se proto rozvíjí regulační systém, který kontroluje činnost jednotlivých částí a zajišťuje jejich koordinaci. Zároveň s tím, jak se jednotlivé části stávají odlišnějšími, roste jejich vzájemná závislost. Rostoucí diferenciace tak automaticky přináší rostoucí integraci.

Zdá se, že Spencer považoval vznik a rozvoj integračních mechanismů za něco, co je zcela přirozené dáno, a to jak v případě živých organismů, tak také lidské společnosti. Pokud by rostoucí diferenciace nebyla doprovázena integrací, živý organismus či sociální jednotka by přestaly být životaschopné a podlely by rozkladu. Schopnost vnitřní integrace tak u Spencera vystupuje jako významný činitel podporující adaptaci systému na vnější prostředí. Právě rozsah a charakter orgánů vnitřní regulace a kontroly, které působí jako významný integrační činitel systému, se stal pro Spencera hlavním rozlišovacím znakem různých typů společnosti.

4.3.4.3 Spencerův organicismus

Spencer si klade klasickou otázku sociologie, a sice, zda společnost je jen umělé označení pro množinu konkrétních lidí, anebo zda představuje něco vyššího a trvalého, nezávislého na plynulé proměně svých členů. I přes svůj výrazný individualismus se kloní ke druhé odpovědi a považuje lidskou společnost s jejími institucemi za formu nadorganického bytí (například podobně jako společenství sociálně žijícího hmyzu). Individualismus přitom zachraňuje tím, že považuje společnost (především na vyšších stadiích jejího vývoje) za nástroj sloužící potřebám svých jednotlivých členů.

Téměř všechny teoretické výroky Spencerovy sociologie jsou soustředěny ve druhé části prvního dílu jeho *Principles of Sociology*. V těchto pasážích výrazně užívá organicistických analogií, což je částečně v rozporu s jeho pojetím společnosti jako útvaru nadorganického.

Spencer uvádí řadu analogií mezi společností a organismem:

1. Na rozdíl od anorganické hmoty živé organismy i společnost po větší část své existence viditelně rostou.
2. Narůstají přitom nejen co do velikosti, ale i co do komplexnosti své struktury.
3. Postupující diferenciace struktur je doprovázena diferenciací funkcí.
4. Evoluce ustavuje v obou případech nejen diferenciací částí, ale také zpětně vzájemné vztahy mezi nimi.
5. Na každý biologický organismus lze pohlížet jako na specifickou formu „společnosti“ složené z individuí.
6. Život celku může být zničen, ale jednotky budou po určitý čas ještě žít.

Zároveň ovšem Spencer uvádí také zásadní odlišnosti mezi biologickým organismem a společností jako útvarem zvláštního typu, útvarem nadorganickým:

- 1) Ve společnosti jsou jednotky volnější, mají větší prostor pro nezávislou existenci, než je tomu v případě živých organismů.²¹
- 2) V biologickém organismu jsou jen některé části specializovány na myšlení a pocítování, zatímco ve společnosti je těmito kvalitami nadána každá jednotka.
- 3) V biologickém organismu jednotky existují jen pro dobro celku, ve společnosti naopak celek existuje jen pro blaho svých členů.

Uváděné Spencerovy výhrady vůči organicismu nejsou nikterak náhodné, nýbrž úzce souvisí s jeho vyhraněným individualismem a s liberální poli-

²¹ Pro zajištění koordinace jednotek prostorově rozptýlených v rámci sociálního organismu připisoval Spencer klíčovou roli vedle regulačních institucí politické povahy také například penězům a rovněž jazyku.

tickou orientací, které se rozhodně přičilo comtovské podřizování individua potřebám a zájmům celku.

4.3.4.4 Analýza institucí

Z analogie vedené mezi společností a živým organismem vyplývá Spencerův zájem o studium institucí, které podle něj v oblasti společnosti plní podobnou roli jako orgány v živém těle. Celková organizace společnosti je dána podobou jejích institucí a vztahy mezi nimi.

Svoji analýzu začíná Spencer rozбором domácnostních institucí. V jeho rámci věnuje pozornost evoluci rodiny jako takové, vývoji vztahů mezi rodiči a dětmi, ale také vývoji v postavení žen a dětí ve společnosti. Následují instituce obřadní, jejichž účelem je regulovat vzájemné vztahy mezi lidmi. Spencer zde zkoumá zvyky, obyčeje, ceremonie a rituály, tedy neformální mechanismy, které zajišťují sociální kontrolu nad chováním členů dané společnosti. V této souvislosti věnuje jako prvý sociolog pozornost také módě. Následuje analýza politických institucí a v jejím rámci výklad vzniku sociální nerovnosti a rozdělení společnosti na vládců a ovládané. Sleduje vznik a fungování aparátu, který výkon moci zprostředkuje, a spolu s tím také vývoj systémů práva. V analýze církevních institucí se zaměřuje na vývoj organizace kléru a zvláštní pozornost věnuje rozboru náboženských obřadů. Formuluje přitom, podobně jako řada dalších sociologů, podstatnou myšlenku, podle níž hlavní funkcí církevních institucí je posilování vnitřní soudržnosti společnosti. Při rozboru institucí profesních se zaměřuje na rozbor vzniku svobodných povolání, která odvozuje z profesí šamanů a kněží. Nakonec zkoumá instituce průmyslové a zde především mechanismy a společenské dopady rozvoje dělny práce. V polemice s učením o socialismu a s teorií boje tříd zdůrazňuje harmonický charakter společnosti, a to pomocí organicistických analogií. Připouští ovšem přechodné vítězství socialismu jako historickou epizodu, která Evropu teprve čeká.

4.3.5 SPENCEROVO POJETÍ SPOLEČNOSTI

Herbert Spencer vypracoval dvě odlišné typologie společnosti. Z hlediska postupných vývojových fází rozeznává společnosti jednoduché, společnosti složené, dvojnásobně složené a trojnásobně složené. Jeho pojem „skládání“ přitom neznamená pouhé kvantitativní přidávání, nýbrž postupný proces růstu komplexity a vnitřní diferenciaci sociálních systémů. Cílem této typologie bylo utřídit mnohost historických podob společnosti, tak aby každou z empiricky rozlišitelných forem lidského soužití bylo možno přiřadit k některému ze čtyř typů.

Mnohem známější se stala jeho druhá typologie, která se pohybuje na mnohem abstraktnější úrovni a která dělí společnosti na typ vojenský a typ

průmyslový. Tato typologie pracuje na rozdíl od té předchozí s vysoce abstraktními modely, pod které lze jednotlivě existující společnosti přiřadit vždy jen přibližně. Lze zde spatřovat určitou podobnost s pozdějšími ideálními typy Maxe Webera.

Spencer přitom zdůrazňuje, že stupeň evoluční komplexnosti společnosti je vcelku nezávislý na dichotomii „společnost vojenská“ versus „společnost průmyslová“. Historicky ranější, málo diferencované společnosti mohou být v širším slova smyslu „industriální“, zatímco moderní vysoce komplexní společnosti mívá naopak často vojenskou povahu. Rozhodujícím faktorem, který určuje, zda je určitá společnost spíše vojenská, či spíše industriální, není v prvé řadě stupeň její vnitřní komplexnosti, nýbrž přítomnost či absence konfliktů navenek, jež si vynucují vojenskou organizaci.

Povšimněme si nejprve první Spencerovy typologie. Jednoduché, primitivní společnosti byly sociálně homogenní a doposud se v nich nevyvinula specializovaná vládnoucí vrstva. V evolučním procesu skládání se původně homogenní struktura postupně diferencuje a vytvářejí se tři funkční podsystémy. Jeden z nich plní funkce operativní, tedy udržuje výživu organismu, zajišťuje výrobu produktů nezbytných pro život společnosti. Druhý má funkci distribuční, zprostředkuje důležité statky a informace mezi různými částmi systému. Konečně třetí, regulační podsystém sladí vztahy mezi částmi systému a řídí také jeho vztahy navenek.

Sekundární a terciární skládání všechny tyto tři základní funkční potřeby každého živého systému dále diferencuje a zdokonaluje. S prohlubující se specializací se zvyšuje též vzájemná závislost všech tří podsystémů, zvyšuje se míra integrity celku. Spolu s tím roste schopnost systému přežít v prostředí.

Tato evoluční linie Spencerovy klasifikace společnosti je velmi optimistická. Spencer dokonce předpokládal, že kapitalistická společnost bude mít časem natolik rozvinuté a tak dobře integrované operativní a distribuční podsystémy, že nebude potřebovat žádná zvláštní funkce regulační a obě jde se bez silné centrální vlády. Zároveň předpokládal, že o to více se zvýší význam distribučních funkcí, neboť poroste rychlost cirkulace materiálu a informací, a proto zvláště pečlivě studoval vývoj světového trhu, transportu a komunikací.

Druhá a známější Spencerova typologie má cyklický charakter a na rozdíl od optimistismu typologie vývojové v ní nalezneme i pesimističtější prvky. Podle této druhé typologie závisí struktura společnosti a systém její regulace na tom, zda je společnost směřem navenek ve vztazích mírových či válečných. Mírové vztahy znamenají relativně slabé a difuzní systémy vnitřních regulací. Se vztahy válečnými se naopak pojí donucující a centralizovaná kontrola.

Dominantními aktivitami vojenské společnosti je obranná či útočná činnost, usilující o zachování či zvýšení moci. Sociální koordinace je založena na donucující spolupráci. Jednotlivci jsou podřízeni potřebám státu, jejich

svoboda, mobilita a vlastnictví jsou omezeny. Všechny organizace mají veřejný charakter. Stát má vysoce centralizovanou podobu. Sociální pozice jsou děděny, takže status, profese a lokalita zůstávají po generace nezměněny. V ekonomickém životě převládá autonomie a soběstačnost. Existuje jen malý objem vnějšího obchodu, zato je přítomen silný protekcionismus. Mezi zvláště ceněné osobní vlastnosti patří patriotismus, oddanost, poslušnost, víra v autoritu a disciplína.

Dominantní aktivitou industriální společnosti je naopak mírové, vzájemně výhodné poskytování individuálních služeb. Sociální koordinace je založena na dobrovolné spolupráci, regulované svobodným kontraktem. Stát je slabý a má decentralizovanou strukturu. Velký význam mají soukromé firmy a organizace. Ve společnosti je přítomno jen minimum omezení ohledně svobody, mobility a vlastnictví. Rozsáhlá mobilita probíhá jak mezi profesemi a lokalitami, tak také mezi sociálními pozicemi. Mízi ekonomická autonomie, na všech stupních se rozvíjí svobodný obchod. Spolu s tím ustupuje rigidní protekcionistická politika a ekonomické bariéry mezi národy jsou odstraňovány. Společnost ztrácí víru v blahodárnost státních zásahů a individua se stávají silnějšími, asertivnějšími a vzájemně respektují svá práva. Mezi zvláště ceněné osobní vlastnosti v tomto typu společnosti patří, podle Spencera, nezávislost, respekt vůči druhým, rezistence vůči donucení, individuální iniciativa, zdvořilost.

V úvahách o vojenské a průmyslové společnosti lze u Spencera najít dva značně odlišné modely vývoje. V raných spisech ještě tvrdí, že vývoj postupuje jednoznačně a s rostoucí rychlostí směrem k převládnutí mírové průmyslové společnosti. V pozdním věku (patrně pod vlivem zklamání z vývoje anglické společnosti koncem 19. století) uznával, že v celkově progresivním vývoji se mohou prosadit i dílčí epochy regresi.

Podle rané optimistické verze je válečná společnost v dějinách postupně nahrazována společností mírovou poté, co splnila svoji historickou roli. V minulosti umožnila vláda válečnické expanzi společnosti na úkor svých sousedů. Dovnitř přitom celou zemi disciplinovala a populaci přivykla vzájemné koordinaci v míře, jež byla v primitivních společnostech neznámá. Zároveň s expanzí společnosti se vytvořily předpoklady pro její stále výraznější vnitřní diferenciaci a pro rozšíření těch oblastí, v nichž se populace může zabývat mírovou ziskovou (Spencer říká: průmyslovou) činností. Spolu s tím klesá míra nutného donucení, vzrůstá prostor pro spontaneitu a pro rozvoj individuální iniciativy. Sociální organizace se tak stává stále plastičtější a jednotlivci pohybující se svobodně z místa na místo mění plynule své sociální vztahy, aniž by to ohrožovalo sociální kohezi. Integrita společnosti spočívá stále méně na primitivní síle a stále více je garantována vzájemnými sympatiemi a vzrůstajícím věděním o povaze lidského soužití. Průmyslový stát není v této optimistické verzi posledním cílem evoluce. Nejvyšší stadium, ve které lze doufat, bude takové, kdy zdroje rozvinutého industrialismu budou použity ke

zdokonalení lidského charakteru skrze vyšší a socializovanější morální chování. Tak vznikne etický stát.

Stárnoucí Spencer měl tendenci nahradit tuto vizi cyklickou představou vývoje, kdy se střídají válečnický centralizovaný a mírově decentralizovaný fáze. To, zda převládne první či druhý typ, je dáno hlavně stupněm vnějšího ohrožení společnosti a také potřebou integrovat do jednotného systému odlišné populace a kultury.²²

Cyklická verze vývoje společnosti, ke které se Spencer stále více kloní, je dobrou ilustrací jeho evolucionismu. Je vlastně sociologickou konkretizací jeho obecných filozofických úvah o věčném střídání fáze evoluce a fáze rozkladu.

4.3.6 SPENCEROVA ANTROPOLOGIE

Jako výrazně liberálně orientovaný filozof věnuje Spencer velkou pozornost sladěni individualistických východisek svých úvah s koncepcí společnosti jako nadindividuálního sociálního superorganismu.

K pravdivé teorii společnosti se, podle něj, nedá dobrat jinak, než skrze povahu individuí, z nichž sestává, neboť vlastnosti prvků determinují vlastnosti celku, který je z nich složen. Například instituce státní moci a politiky je odpovědí na individuální strach člověka z druhých lidí, zatímco instituce náboženství jsou odpovědí na jeho strach z mrtvých.

Spencer ovšem dbá na to, aby nevedl příliš krátká spojení mezi osobními vlastnostmi jednotlivců a výslednou podobou sociálních institucí a společností jako celku. Měl velmi dobrý smysl pro nezamýšlené důsledky lidského jednání a často zdůrazňoval, že instituce společnosti nebyvají výsledkem záměru jednajících a jejich svobodného výběru.²³ Vyrůstají především z funkčních a strukturálních požadavků systému. Dokonce i názory převládající v určité zemi v dané době považoval Spencer za funkci sociální struktury této doby a země. Přejímal tím, podobně jako před ním Marx, logiku sociologie vědění.

²² Koncem století Spencer píše: „Jestliže porovnáme periodu od 1815 do 1850 s periodou od 1850 do současnosti, nemůžeme nevidět, že spolu s rostoucím zbrojením, častějšími konflikty a oživeným vojenským sentimentem se šíří donucující regulace. Svoboda individuí byla v poslední době mnoha způsoby zmenšována. A nepopíratelné se jedná o návrat k donucující disciplíně, která proniká veškerým sociálním životem všude, kde převládá vojenský typ“ (Spencer 1896: 569).

²³ V práci *Man versus the State* z roku 1884 uvádí Spencer dlouhou řadu zákonů, jejichž dopad byl přímo protikladný tomu, čeho chtěli dosáhnout zákonodárci. Podobně v této knize několikrát opakuje, že snahy filantropů zvýšit dobro a štěstí pěti o ty, kdo se o sebe nestarají sami, vedou naopak k neštěstí celého lidstva.

Významnou úlohu ve Spencеровě pojetí člověka sehrál jeho sociální darwinismus.²⁴ Jeho doktrína o přežití nejschopnějších vychází z Malthuse. Vysoká plodnost ve vztahu k omezeným prostředkům nutným pro přežití vede k nutnosti bojovat o přežití. V tomto boji nejméně schopní vymírají, a s vývojem proto neustále narůstá inteligence těch, kteří přežili. Ti, kdo nejsou dostatečně stimulováni ke zlepšení produkce, jsou na cestě k vymření a budou nahrazeni jinými, které tento tlak dostatečně stimuloval. Tento, podle Spencera, blahodárný evoluční mechanismus je v samém základu narušen, pokud vláda svými intervencemi, například v podobě chudinských zákonů či jiných sociálních opatření, zasahuje do procesu přirozeného výběru a tím vede ke zhoršování kvality populace.

Spencer ovšem připouští, aby o potřebné charitativně a zcela dobrovolně pečovali úspěšnější jednotlivci. Výjadrně obdivuje zejména těch, kdo učí slabé, aby si pomáhali sami. Jeho kritici poukazují na politický podtext těchto úvah. Ve své době ospravedlňovaly agresivní individualismus úspěšných majetných vrstev, které v důsledku průmyslové revoluce získaly politický vliv. Dávaly za pravdu jejich energickému usilování v časech, kdy protestantská etika postupně ztrácela v prostředí vzdělané veřejnosti svoji motivační sílu. Zároveň teoreticky zdůvodňovaly politickou praxi, která se zdráhala zavádět sociální reformy zlepšující úděl nižších vrstev. Podobné legislativní zásahy Spencer líčil jako krajně škodlivé a ve svých důsledcích poškozující to nejcennější – schopnost optimálně se přizpůsobovat změnám prostředí, tedy samu podstatu procesu evoluce.²⁵

Liberál Spencer je však také autorem koncepce, která chápe historický vývoj jako proces postupující individualizace. Tomuto tématu se věnuje již v první polovině padesátých let, kdy v práci o populačních trendech uvazuje o tom, že s růstem komplexnosti civilizace je stále větší díl energie zaměřen na osobní rozvoj a sebevyjádření jednotlivců. Zbývá pak méně energie pro reprodukci druhu a míra populačního přírůstku se snižuje.

Později spojuje Spencer úvahy o individualizaci s jednou ze svých typologií společnosti. Ve vojenském typu společnosti bylo uniformní jednání naprostou nezbytností. Všichni členové společnosti se museli účastnit předepsaných aktivit. Každý jednotlivec byl zcela podřízen imperativům společnosti prostřednictvím despotické vlády. Systém vojenské organizace tak podporoval rigiditu společnosti a vedl k vynucené specializaci, která činila pro

²⁴ Je poněkud problematické označovat Spencеровův postoj termínem sociální darwinismus, neboť se k němu propracoval ještě dříve, než se seznámil s Darwinovým učením.

²⁵ Spencer proti sobě klade zásady života v rodině, kde zcela pochopitelně převládá péče o slabé, kteří nemohou podat maximální výkon, a zásady života ve společnosti, kde každá odměna musí být vyvážena výkonem. Přenášet principy rodinného života do ekonomiky podle něj vede nejen k ekonomické neúčinnosti, ale i k sociálním nespravedlnostem. Chudí, kteří si nechtějí pomoci sami, jsou tím zvýhodňováni oproti chudým, kteří se snaží ze své situace vymáknit.

každého obtížným změnit jeho sociální pozici. Pozice individua ve vojenské éře byla dikována statusem. Převládajícím pocitem byl sobecký patriotismus, který spatřoval v triumfu vlastní skupiny či národa hlavní cíl sociální aktivity. Umrtvující vliv byrokratického oficiáriství umenšoval každou individuální iniciativu.²⁶

Naopak industriální typ společnosti podporuje absolutní svobodu individuální iniciativy uvnitř právních mezí, daných jen potřebou udržení řádu. Ta část disciplíny, která je i zde udržována, má sloužit pouze k zabránění zásahům do individuální iniciativy a svobody. Pozice jednotlivce již není určována příslušností ke statusové skupině, nýbrž se mění v závislosti na svobodně uzavíraných kontraktech. Je podporována individuální aktivita a dobrovolná kooperace. V celé plnosti vystupuje právě poslání společnosti – být nástrojem pro uskutečňování cílů individuí (Barnes 1948: 124–125).

Z hlediska historického vývoje individualizace pohlížel Spencer také na instituci státní moci. Zpočátku byl stát nezbytný, svoji expanzi v éře vojenské společnosti zvyšoval velikost skupin, v nichž mohlo docházet ke kooperaci, a tím přispíval k rozvoji dělby práce, specializace a sociální diferenciace. V průmyslové společnosti však pokročily procesy spontánní kooperace natolik, že stát již může, ba přímo musí ustoupit do pozadí. Jedinou jeho funkcí se má stát ochrana práv individuí a zajišťování kolektivní obrany před vnějším nepřítelem. Vše ostatní je třeba přenechat svobodně iniciativě individuí s co nejmenší omezeními.²⁷

Dobrá společnost je založena na kontraktech mezi jednotlivci sledujícími své individuální zájmy. Jestliže stát do těchto kontraktů zasahuje, pak narušuje sociální řád a vede k regresi od industriální společnosti k raným formám tyranského a vojenského řádu. Stát má oprávnění ke svým zásahům jedině tehdy, zajišťují-li větší stupeň svobody pro jednotlivá individua, než by bylo možné dosáhnout bez něho.²⁸

²⁶ Spencer se přitom, podobně jako například Max Weber, domníval, že rysy vojensko-byrokratické společnosti převládnou s nástupem socialismu. Socialismus představuje, podle Spencera, regresi od industriální společnosti k raným formám tyranského a vojenského sociálního řádu.

²⁷ Ve své kritice příliš rozbujelé státní moci Spencer vyjmenovává, kdo má na takovém stavu zájem. Především z něho teží samotná státní byrokracie, která díky své organizovanosti může snadno vnucovat vlastní vůli neorganizované většině společnosti. Teží z něho však také horní vrstvy, které se snaží získat pro své potomky uplatnění v prestižních funkcích politiky. A pochopitelně prospívá tento stav také chudým, kteří si od něj slíbují další nárůst toho, co dostávají zadarmo.

²⁸ Spencer ovšem adresoval státu své doby také řadu zcela konkrétních výtek. Kritizoval nízkou úroveň morálky politiků, nekompetentnost vlády, neschopnost voličů vybrat ty právě zástupce, pohlížení na vládu jako na sebeúčel, nikoli jako na pouhý prostředek k něčemu užitečnému. Negativně pohlížel též na politické strany.

4.3.7 SPENCEROVA KONCEPCE SOCIOLOGIE

Spencerova sociologie je jen částí jeho široké „syntetické filozofie“ a vychází z obecných zásad evoluce, které formuloval již v práci *First Principles* (1862). Herbert Spencer byl totiž, stejně jako Auguste Comte, přesvědčen o existenci univerzálních zákonů „přírodní kauzality“, které platí pro společnost podobně deterministicky jako pro přírodu.²⁹ Klíčovými pojmy jeho obecné teorie evoluce, které důsledně aplikoval i při výkladu dění ve společnosti, jsou pojmy růst, diferenciaci, integrace a adaptace.

Účel jejich vědeckého studia však spatřoval v něčem zcela jiném než Comte. Zatímco Comte věřil, že zákony je třeba zkoumat proto, aby lidé mohli účinněji kolektivně jednat, Spencer se domníval, že poznání zákonů vývoje zbaví lidi přežitků minulosti, kdy jednali kolektivně pod vedením vládců a reformátorů. Sociologické poznání neopravňuje k zásahům do společnosti. Vzhledem k její komplexnosti a vzhledem k existenci nezamýšlených důsledků jednání je třeba nechat věci, ať jdou svým vlastním chodem.

Spencer byl zároveň stoupencem toho, co bylo později nazváno nehodnotící sociologií. Doporučoval zkoumat společenské jevy zcela nezaujatě, čistě jen z hlediska funkcí, které naplňují v rámci celku. Proto například odmítal odsuzovat určité primitivní zvyky praktikované v archaických společnostech z pozic naší dnešní morálky, protože ve svém domácím prostředí mohla být docela funkční. Je přitom zřejmé, že své vlastní politické postoje (např. upřednostňování individualismu, či sociální darwinismus) nepovažoval za hodnotící stanovisko, nýbrž za pouhé uznání objektivních vývojových tendencí.

Na rozdíl od Comta se zabýval problémem, který pro objektivitu vědění plyne ze skutečnosti, že badatel je sám součástí světa, který analyzuje. Velká část jeho práce o sociologii je věnována právě metodologickým otázkám a především analýze faktorů, které mohou zkreslovat pohled sociologa na realitu. Z tohoto hlediska zkoumá Spencer vliv politických postojů, sociální příslušnosti i náboženských věr na proces sociálněvědního poznání. Naznačuje přitom, jak ideová pozice badatele či obrana určitých materiálních zájmů deformují poznání sociální reality. Zároveň se zabývá otázkami adekvátní interpretace jednání sociálních subjektů, tedy problémem uchopení subjektivního významu jednajících ze strany badatele.

Spencer vyvinul velké úsilí k tomu, aby sociologie fungovala jako empirická věda, testující své hypotézy na konkrétním historickém, antropologickém a etnografickém materiálu. Proto už počínaje rokem 1873 začal se svými spolupracovníky shromažďovat a pod názvem *Descriptive sociology* publikovat

²⁹ Tato představa, podle níž sociální instituce jsou řízeny stejnými přírodními zákony, které platí i pro fyzikální svět, není ovšem původní myšlenkou Spencera či Comta. Již v 18. století ji zastávali například deisté v Anglii či někteří francouzští filozofové. Převzali ji též francouzští fyziokraté a angličtí klasičtí ekonomové, aby zdůvodnili nevyhnutelnost nových industriálních a kapitalistických poměrů (Barnes 1948: 128–129).

obrovský empirický materiál, dokládající historický vývoj velkých světových civilizací. Na konci života odkázal finanční prostředky, jež měly umožnit pokračovat v tomto sběru materiálů.

4.3.8 VLIV HERBERTA SPENCERA

Herbert Spencer zapůsobil na sociologii především svým evolucionismem. Ve Spojených státech přitom nalezl ohlas větší než v Evropě. Nadseným stoupencem spencerismu se ve Spojených státech stal především William Graham Sumner. Sumnerova obrana středních vrstev, které z největší míry financují sociální politiku státu a přitom z ní mají nejmenší prospěch, byla patrně inspirována Spencerovými úvahami na toto téma, publikovanými v první polovině sedmdesátých let. Také například Franklin H. Giddings byl Spencerem silně ovlivněn a podrobně shrnul Spencerovu teorii v práci *Sociology: A Lecture* (1908).

Též naturalistické směry v sociologii byly Spencerem ovlivněny, i když ne všechny v takové míře jako směr organicismu. Od vyjití jeho práce *Principles of Sociology*, tedy počínaje druhou polovinou sedmdesátých let 19. století, se sociologické teorie rozvíjejí dvěma směry: jedny se snaží vysvětlit vývoj společnosti výlučně pomocí Spencerem vyjmenovaných vnějších činitelů (geografický a demografický směr), druhé zase jeho vnitřními činiteli (rasově antropologický a instinktivistický směr).

Spencer v obecně rovině antipoval teze strukturního funkcionalismu: koncepce strukturní diferenciaci, pojetí společnosti jako seberegulačního systému, analýza vazeb mezi sociálními funkcemi a strukturou společnosti. Proto v něm například Durkheim viděl předchůdce funkcionalistické orientace.

Spencer byl ovšem také často kritizován. Opakovanou kritiku vyvolával především nesoulad mezi jeho úvahami o společnosti jako o sociálním organismu a jeho tvrzením, že s dalším vývojem společnosti bude regulativní funkce ústřední vlády slábnout. Spencerův krajně liberální názor, že zásahy státu jen deformují přirozený chod vývoje, kritizovali například Lester F. Ward, Leonard T. Hobhouse, Ludwig Stein, či Albion W. Small.